

Grundlógin og fyrisitingarrættur²

Ætlanin við hesum reglum er at skapa eitt grundarlag fyri einum kjaki, um:

- hvørt tað er neyðugt,
- hvørt tað er rætt ella ynskiligt, og
- í hvønn mun tað er møguligt

at fella partar av fyrisitingarrættinum niður í eina møguliga komandi grundlóg.

Undirritaði hevur ikki nakra avgjørda meining um, hvørt tað er rætt at grundlógarfesta hesar reglurnar ella ikki, men er ætlanin heldur at lýsa nakrar fyrimunir og vansar hesum viðvíkjandi. Tað er tó ikki gjørligt at geva nakra einkla ella avgjørda mynd av hesum evni.

Fyrisitingarrættindini

Tey fyrisitingarligu rættindini, sum skulu tryggja borgaranum eina rættvísa viðgerð, tá hesin gerst partur í málum, sum eru til viðgerðar í fyrisitingini, eru í dag lutvíst at finna í Fyrisitingarlógini. Harumframt finnast eisini aðrar ikki-lógarfestar fyrisitingarligur reglur, sum m.a. eru staðfestar í og mentar av rættarskipanini. Sum dømi um hesar kunnu nevast líkareglan (líkheitsprinsippið) og markreglan (proportionalitetsprinsippið). Nakrar av hesum reglunum eru enntá at finna beinleiðis ella óbeinleiðis í nógvum ymsum serlógum.

---

¹ Cand. jur. frá Københavns Universitet í mars 1999; starvast sum lögfrøðiligur ráðgevi hjá Løgtingsins umbodsmanni og hevur (saman við Petur Elias Nielsen) hildið eina røð av skeiðum í fyrisitingarrætti.

² Henda grein var fyrst lögð fram sum eitt upplegg til kjak á Grundlógarráðstevnuni 11. – 13. mars 2003.

Fyrimunir

Tað kunnu vera ávísir fyrimunir av at grundlógartryggja fyrisitingarrættindini ella nøkur teirra. Sum dømi um hetta kann nevast, at tey borgararrættindini, sum eru at finna í grundlógini, óivað eru meira kend millum manna enn tey rættindini, sum ikki eru at finna har. At grundlógarfesta partar av fyrisitingarrættinum kann tí virka við til at gera borgaran meira vitandi um rættarstöðu sína, og harvið eisini gera hann betur førn fyri at røkja áhugamál síni, tá hann stendur andlit til andlit við ein fyrisitingarmyndugleika. Ein grundlógarfesting av fyrisitingarreglunum kann tí virka við til at lyfta fyrisitingarrættin ella partar av honum upp á eitt hægri tilvitunarstöði.

Afturat hesum kemur, at tey rættindini, sum eru feld inn í eina grundlóg, nokk hava lyndi til at hava eitt heldur størri virði og kanska eisini at viga heldur tyngri, enn tey rættindini, sum ikki eru at finna í grundlógini. Hetta kemur til dómis til sjóndar, tá ein myndugleiki skal viga ymisk kriteriir upp í móti hvørjum øðrum. Havast skal tó í huga, at tað er tann munurin á fyrisitingarrættindunum og teimum borgararrættindum, sum nevnd eru í Grundlógini, at tey fyrr nevndu eru av prosessuellum slagi, meðan tey seinnu í stóran mun eru av materiellum slagi.

Vansar

Tað eru tó eisini nakrir vansar knýttir at hesum at grundlógarfesta fyrisitingarrættin. Fyrst av øllum kemur, at tað valla er møguligt og kanska heldur ikki ynskiligt at grundlógarfesta allan fyrisitingarrættin. Skulu mestsum øll fyrisitingarrættindini grundlógarfestast í detaljeraðum ásetingum, eins og vit kenna tað frá Fyrisitingarlógini, so gerst grundlógin sera viðtøkin.

Í hesum sambandi eigur eisini at vera havt í huga, at tá danska fyrisitingarlógin varð gjørd, var talan um at lógarfesta (kodifisera) tær fyrisitingarreglurnar, sum longu vóru galdandi og sum annars vóru egnaðar til at seta inn í ein lógartekst. Tað er nevniliga soleiðis, at tey ymsu málini, sum fyrisitingin hevur til viðgerðar eru sera ymisk. Av somu orsök kemur nýtlan av í hvussu er nøkrum av fyrisitingarreglunum at vera ymisk, alt eftir, hvat mál talan er um. Sum dømi kann nevast, at líkareglan hevur stóran týdning í málum, har bert ein partur er í málinum, t.d. tá borgarin vendir sær til fyrisitingina um eitthvørt. Hinvegin hevur líkareglan lítlan ella ongan týdning, tá talan er um fleiri partar í einum máli, t.d. setan av einum

starvi í fyrisitingini. Eitt annað dømi er kravið um parts hoyring, sum í mun til onnur mál er hert í málum um uppsøgn av starvsfólki.

Afturat hesum kemur, at um tað verður mettt neyðugt at grundlógarfesta fyrisitingarrættin í detaljaraðum líki, so er tað óivað eins neyðugt at grundlógarfesta stórar partar av rættargangslógini, serliga tann partin, sum snýr seg um revsimál.

Tað er tó lítið hugsandi, at ein komandi grundlóg fer at fevna um alt hetta. Talan gerst tí heldur um at grundlógarfesta nakrar fáar grundleggjandi meginreglur í fyrisitingarrættinum.

Grundlógin

Ein grundlóg er á okkara leiðum sermerkt á tann hátt, at hon skal tryggja borgarunum nøkur grundrættindi. Um alt ov nógvar reglur verða settar í eina slíka grundlóg, haldi eg ein ávísan vanda vera fyri, at grundlógin verður útvatnað, og at hesi rættindini harvið missa dámin av at vera nøkur serlig grundrættindi. Hetta vil hava við sær, at ein slík grundlóg, umframt at gerast sera umfangandi, fer at minna ov nógv um eina vanliga lóg, og at grundlógin harvið missir ein part av teirri serligu virðingini, sum eg haldi, at ein grundlóg eigur at hava.

Røddir hava verið frammi í Danmark um at grundlógarfesta partar av fyrisitingarrættinum, herímillum reglurnar um kontradiktion (partsinnlit og -ávirkan), almenni, sakliga viðgerð og líkaregluna. Hetta er m.a. umrøtt í greinini: Grundlovsfæstelse af forvaltningsidealer, sum Pernille Boye Koch og Michael Gøtze hava skrivað í ársfrágreiðingini fyri 1998 frá Københavns Universitet, Retsvidenskabelig Institut B: Grundlovens nutid og fremtid. Hesir tankar eru áhugaverdir, men her er talan um at velja nakrar av fyrisitingarreglunum burtúr. Tað gerst tí samstundis ein spurningur, hvørjar reglur skulu takast við í eina grundlóg, og harvið kanska takast framum aðrar fyrisitingarreglur, t.d. reglurnar um grundgeving.

Spurningurin er eisini, í hvønn mun tað ber til at grundlógarfesta eitt nú líkaregluna, serliga sæð í ljósinum av, at hendan ikki eru løtt at lýsa neyvt í ein generellem lógarteksti, sum skal kunna nýtast í nógvum ymiskum málssløgum. Hetta er óivað ein av orsökunum til, at hendan og aðrar fyrisitingarreglur ikki eru at finna í donsku og harvið eisini føroysku Fyrisingarlógini. Hesar reglur hava sum nevnt ikki altíð sama virði í teimum ymisku sløgum av málum.

Annað er, at um fyrisitingarrætturin ella partar av honum vera grundlógarfestir, gerst talan ikki um lógarbrot, men um grundlógar-

brot, um ein myndugleiki í einum ávísnum máli ikki til fulnar hefur fylgt einari formellari reglu, t.d. regluni um partshoyring. Brot á regluna um partshoyring kann í ringasta føri hava við sær, at avgerðin í einum máli verður ógildað, og at málið má viðgerast av nýggjum. Løgfrøðiliga ger tað kanska ikki tann stóra munin, hvørt talan er um grundlógarbrot ella lógarbrot, tí avleiðingin verður tann sama, men um vit koma í ta støðu, at vit ov ofta skulu tosa um grundlógarbrot, haldi eg, at hetta vil virka við til eina inflasjón í einari komandi grundlóg. Hendan støðan tykir mær løgin og neyvvan ynskilig.

Eg eri eitt sindur bangin fyri, at um tær fyrisitingarreglurnar skulu grundlógarfestast, sum ikki eru lógarfestar í dag, so gerst talan um so leysar orðingar, at tær innihaldsliga ikki kunnu nýtast til nakað ítøkiligt, tí at annars gerst vavið á grundlógini alt ov stórt. Um tað hinvegin ber til at lógarfesta hesar reglurnar so neyvt, at tær fáa eitt nýtiligt innihald, haldi eg, at tær eins væl kundu verið feldar inn í Fyrisitingarlógina, tí fyrisitingin skal fylgja hesari eins væl og einari grundlóg. Rættarstøðan hjá borgaranum skuldi ikki blivið verri av hesari orsök.

Eitt annað sermerki við hesum fyrisitingarligu reglunum er, at tær eru vorðnar til í lögfrøðiliga litteraturinum, og at tær síðani eru staðfestar og stigvíst mentar av m.a. danska umboðsmanninum og dómstólunum. Hetta hefur ført við sær, at rættindini hjá borgaranum stigvíst eru bøtt við tíðini. Tað er sostatt farin ein menning fram í rættarsamfelagnum hesum viðvíkjandi.

Um hesar reglurnar skulu grundlógarfestast í einum innihaldsliga konkretum formi, so gerast tær avgjørt meira statiskar, og vera tí ikki eins lættar at menna ella broyta framyvir. Hetta er bæði galdandi fyri dómstólarnar, sum stigvíst hava ment reglurnar, men kanska einamest fyri lóggávuvaldið, tí at tað er ikki á hvørjum degi, at grundlógir vera broyttar. Tað kundi t.d. hugsast, at lóggávuvaldið kemur til ta niðurstøðu, at fyri eitt ávíst slag av málum ella ein ávísan almennan myndugleika, skulu fyrisitingarrættindini ella partar av teimum ikki vera galdandi. Sum dømi um hetta kann nevast § 35 í lógtingslóg nr. 118 frá 18. juni 1997 um Húsálánsgrunn o.a., har ásett er, at Fyrisitingarlógin og Innlitslógin ikki eru galdandi fyri Húsálánsgrunnin og Íbúðargrunnin, hóast eingin ivi kann vera um, at hesir grunnar sambært Fyrisitingarlógini og Innlitslógini annars eru at rokna við til almennu fyrisitingina undir heimastýrinum. Høvdu fyrisitingarrættindini uttan undantøk verið grundlógarfest, hevði slík lóggáva ikki

verið gjørlig. Hetta kann sjálvandi vera bæði ein vansi og ein fyrimunur.

Tað kunnu vera nógvar ymiskar meiningar um, hvørt tað er rætt ella neyðugt at grundlógarfesta fyrisitingarreglurnar ella partar av teimum. Tað er tó greitt, at eitt uppskot hesum viðvíkjandi eigur at fáa eina sera gjølla viðgerð.

Eg kundi í hesum sambandi hugsa mær, at reist spurningin um, hvørt tað er neyðugt at grundlógarfesta partar av fyrisitingarrættinum, eitt nú reglurnar um kontradiktion (partsinnlit og -ávirkan), almenni, sakliga viðgerð og líkaregluna, ella um tað fyri eitt nú kontradiktion og almenni ikki er nøktandi, at hesi eins og nú eru lógarfest í Fyrisitingarlógini og Innlitslógini ?

Eg dugi illa at ímynda mær, at tað í okkara rættarsamfelag skal vera nakar avgjörður tørvur á at grundlógarfesta fyrisitingarrættindini. Tað er fyri mær óhugsandi, at Løgtingið skuldi farið at strika tey rættindini, sum borgarin hevur í Fyrisitingarlógini.

Um vit t.d. hugsa um kravið um, at øll mál skulu hava eina sakliga viðgerð, so haldi eg tað vera óneyðugt at grundlógarfesta hetta kravið, tí at hetta kravið liggur í sjálvum valdsbýtinum. Fyrisitingin skal útinna vald sitt sambært lóggávuni, og hetta verður bert gjørt á fullgóðan hátt, um hetta fer fram á einum sakligum grundarlagi.

Eg haldi, at áðrenn farið verður undir at grundlógarfesta partar av fyrisitingarrættinum, eigur spurningurin um, hvørt hetta er neyðugt og ynskiligt, at vera viðgjörður út í æsir. Tað finst valla nakað løgfrøðiligt svar uppá hendan spurning, sum heldur er av politiskum ella rættarpolitiskum slagi.

Eg vil at enda skoyta uppí, at tað er mín fatan, at um vit skulu grundlógarfesta partar av fyrisitingarrættinum, so má hetta gerast á ein generellan yvirornaðan hátt. Sum eitt dømi um hetta kann nevast svenska skipanin, har ásett er, at valdið kemur frá fólkinum, og at valdið skal úttinnast undir lógini og við virðing fyri menniskjanum og tess frælsi. Í einari slíkari áseting liggja fleiri av teimum ikki-lógarfestu fyrisitingarrættindunum innbygd, t.d. kravið um sakliga viðgerð, líkareglan og markreglan.